

Heller Ágnes

Olvasónapló 2013–2014

(részlet)

Köszöntjük barátunkat, mesterünket és a Múlt és Jövő szellemi támogatóját 85. születésnapja alkalmából!

Saul Friedländer
A NÁCI NÉMETORSZÁG ÉS A ZSIDÓK
(1933–1945)

A mi szenvedéstörténetünk, félmillió zsidó honfitársunk alig három hónap alatt „végrehajtott” meggyilkolása e könyv utolsó fejezetének (amely A vég címet viseli) csak egy töredéke.

E könyv eposz, az egyetlen olyan pusztuláseposz, amelyet sosem írtak s eddig nem is írhattak meg. Nem hősök harcolnak itt hősök ellen, mint Ilion pusztulásakor. Ebben az eposzban tettesek és áldozatok szerepelnek, és a tettesek beindította gépezet lassan, de biztosan felőrli az összes áldozatot. Ez az eposz a teljes pusztulás felé (lefelé) hömpölyög. Itt is vannak a gyilkoló gépezetet irányító istenek, pogány istenek és gonosz istenek.

Ahogy a Hitler-idézeteket olvasom (egészen az utolsóig, az úgynevezett végrendeletéig) sehhol sem találok a gonosznak a Hannah Arendt által feljegyzett „banalítását”. Inkább olyan mitológiai értelmezésekkel kísérletezek, mint „Anti-Krisztus”, vagy talán a pusztítás démona. Egy olyan Európát látok, amely nem állt ellen a megkísértésnek, inkább transzba esve járta a táncot az aranyborjú körül. Egy olyan Európát, amelyben azért mégiscsak akadt tíz igaz ember.

Az eposz hömpölyög. Először „jön” az első zsidóellenes intézkedés, majd a második, a harmadik, az ezredik, Németországban, Ausztriában, Csehországban. Megnyílnak a koncentrációs táborok, majd a kényszermunkatáborok, aztán a haláltáborok. Előbb könyvégetés, aztán emberégetés. Előbb koncentráció, majd gettó, majd deportálás „Keletre”, majd új gettók, majd transzportok a halálgyárakba. Előbb agyonlövés, majd szénmonoxid, végül Zyklon-B. Egyre gyorsabban, egyre sietősebben, mindenhon-

nan. Lengyelországból, Lettországból, Litvániából, Hollandiából, Belgiából, Norvégiából, Szlovákiából, Franciaországból, Hollandiából, Dániából. Még a parányi Kosz szigetéről is. Egy szeglet sem marad rejtve, nincs hova menekülni, nincs hova elbújni. S mit tesznek a „népek”? (A „goj” héberül népet jelent.) Vannak, akik önkéntes pogromokat szerveznek, saját szakállukra gyilkolnak. A többség elfordítja a tekintetét. És beköltöznek a meggyilkoltak lakásába, bútoraik közé, magukra öltik a ruháikat, játszanak a meggyilkolt gyerekek játékszereivel. Körülbelül ötmillió zsidót levetkőztetnek, de mielőtt a krematóriumba küldenék őket, a hullák aranyfogait kitépik, a halott asszonyok lábáról lehúzzák a selemharisnyát.

Miközben a gyilkológép lassan, rendszeresen, fokról fokra végzi munkáját, azok, akik élnek (még élnek), néha reménykednek, igyekeznek olvasni, tanulni, hasznosítani magukat, már ahogy lehet. Az ember sok mindenhez, majdnem mindenhez hozzá tud szokni, csak a szerettei és saját maga meggyilkolásához nem.

S mi csak az utolsó fejezetben kerülünk sorra. Hárommillió lengyel zsidót öltek meg, félmillió magyart, mi ketten adtuk az áldozatok több mint felét.

S mindig büntudatot érzek.

Amikor Ferivel összeköltöztünk, első közös utunk a krakkói gettó maradványaihoz és Auschwitzba, azaz Birkenaubába vezetett. A krakkói gettó akkor, a hatvanas évek elején ugyanúgy nézett ki, mint amikor a zsidókat onnan deportálták. Elhagyott, romba dőlt házak, betört ablakok. Kerestünk egy zsinagógát. Az egyik romokba roskadt, de találtunk egy alapjában épen maradtat. Beléptünk. Három férfit láttunk ott ortodox viseletben. Feri megszólította őket németül. Fejüket rázták. Aztán oroszul, ugyanaz a „válasz”. Végül az egyik jiddises németiséggel megszólalt: „Honnan jönnek?” Feri: „Magyarországról.” A férfi (szemében valamiféle gyűlölettel): „Maguk ott, Magyarországon szalámit ettek, míg a mi testvéreinket gyilkolták.” Mi ketten úgy éreztük (s ezt

* A kötet az idei Ünnepi Könyvhétre jelenik meg.

meg is beszéltük), hogy bár a férfi haragja oktan, valahogy mégis igaza van.

Felmérhetetlen a szakadék a tudás mint ismeret és a tudás mint tapasztalat között. Tudhatunk valamiről, de amíg nem tapasztaljuk, addig nem tudjuk. Ha mi annak idején nem is tudtunk a gázkamrákról, arról azért tudtunk, hogy testvéreinket Keleten gettókba „telepítik”, vagy elhittük, mert el akartuk hinni, hogy munkatáborokba viszik őket. Közben valóban éltük az életünket. Akinek volt jó állása, elvesztette, a nagyobb gyerekek reményt vesztek, mert előbb az egyetemre, majd a gimnáziumba sem vették fel őket. Mindennek ellenére az élet folyt tovább a szokásos medrében egészen 1941-ig. Barátainkkal ezután is találkoztam a Margitszigeten, ezután is belógtunk a futóversenyekre, az uszodába, beszélgettünk könyvekről.

1941 nekünk mégis az első fordulat éve volt. Akkor jött a munkaszolgálat, senki sem tudta, mely nap kapja kézhez a SAS-behívót. Mentek a fiatalember a keleti frontra, a háborúba, szadista keretlegények kegyetlenségének is kitéve. Többségüknek ez volt az utolsó útja. Mégis, igen, szalámit ettünk (ha mi csak egyszer egy héten, s akkor is csak két dekát, mert drága volt, de mégis), miközben már működött Belzec, Treblinka, Majdanek. (Dachauról és Mauthausenről már régen tudtunk.)

De honnan tudtam én tizennégy évesen, 1944 márciusában, hogy ha oda megyünk, ahová ők visznek, akkor megölnek? Valahol ott kellett bujkálnia a tudatom alatt a tapasztalattal szerezhető tudásnak (Kamenyec-Podolszkij?), de eltemettem, mert nem volt róla tapasztalatom.

Ahogy már olyan sokszor, most is szembe kellett nézmem mind a Jóval, mind a Gonosszal, azaz a megmagyarázhatatlannal. A parancsot teljesítő gonoszt értem, van, aki gonoszt tesz, mert fél, van, aki utánoz másokat, van, aki dühében gyilkol, van, aki szegényében, de akárhogy is, van oka és célja. De mit tegyünk a radikális Gonosszal (itt már a Gonoszt is nagybetűvel kell írni)? Klaus Barbie egy nap „sikeres fogásról” számol be alárendeltjének. Felfedezett ugyanis egy gyermekotthonban 41 zsidó gyereket 3 és 13 év között (sic!). Betette őket egy auschwitzi transzportba, ahol azonnal gázba küldték őket. Miért tette? Ezt nem értem.

És meg lehet-e érteni a Jót?

Ruth Klüger elmeséli a saját történetét. Tizenegy évesen várt a szelekcióra. Már tudta, hogy tizenháromnak kell mondania magát. Elöl állt a szelektáló SS, mellette egy tizennyolc éves forma német lány. Míg az SS (Mengele?) egy pillanatra félrenézett, a lány odarohant Ruth-oz, és a fülebe súgta: „Mondd azt, hogy tizenöt vagy!” Rá került a sor. Ruth úgy válaszolt, ahogy a lány ajánlotta: „Tizenöt éves va-

gyok.” Mire az SS-tiszt: „Fiatalabb vagy te annál, hazudsz!” A német lány közbelépett: „Olyan izmos lábai vannak, nem lehet fiatalabb, remek munkaerő lesz belőle.” Így került el Ruth a gázkamrát. S most őt idézem: „Ezt nem magyarázza meg sem pszichológia, sem biológia – csak a szabad akarat. A Jó hasonlíthatatlan és megmagyarázhatatlan, mert önmagán kívül nincs oka, és mert önmagán kívül nincs célja sem.” Ezt én is így hiszem. Csak sajnos érvényes ez a radikális Gonoszra is.

A legtöbben sem Gonoszak, sem Jók nem voltak, csak félrenéztek, és hallgattak. S meg is magyarázták, miért néznek félre, és miért hallgatnak. Ők a talaj, amelyből a Gonosz kihajt.

Seregek győzték le Hitlert és birodalmát, s néhány jó ember miatt volt érdemes túlélni. Ők ennek a Gonosz megrendezte eposznak egyedüli hősei.

A Menahem Begin-könyv választásához hozzájárult egy nemrég olvasott esszé is Langer Ármin rabbi tollából *Egy baloldali zsidó fiatal kérdései* címmel, ami az *Egyenlítő* című, általam ismeretlen lapban jelent meg.

Az írás rokonszenves volt, igazságra törekvő, empátiával teli. Mégis felidegesített. Szerzője feltételezte ugyanis, mintha természetes lenne, hogy aki egy országban baloldali, annak minden országban baloldalinak kell lennie, különben következetlen, és különböző mértékekkel mér. Miért kellene ennek így lennie? Például Szegeden és Dunabogdányban szeretem a halászlét, de Budapesten (kivéve Óbudát) meg nem eszem. Vagy, hogy politikáról szóljak: míg Kádárék Magyarországon „jobboldali elhajló” voltam, ma ugyanazon a Magyarországon „ballib”-nek számítok. Venezuelában biztosan a jobboldalra szavaznék, Izraelben (az említett írásban erről volt szó!) egyszer balra, egyszer középre, egyszer balközépre, egyszer jobbközépre, attól függően, hogy miért, mikor és milyen belpolitikai és külpolitikai körülmények között választanék.

Nos, ez az írás is arra biztatott, hogy szembenézzek a „kettős mérce” alkalmazásának vádjával. Jobb apropó erre nem is kínálkozott, mint Menahem Begin emlékiratának mai olvasata.

Menahem Begin
THE REVOLT. STORY OF THE IRGUN
(*A felkelés. Az Irgun története*)

A könyv nem önéletrajz, de még az Irgun története sem.

A múlt század ötvenes éveiben íródott, amikor a szerző még nem tudhatta, hogy 1977-ben ő lesz Izrael első, bár nem utolsó jobboldali miniszterelnöke. S hogy visszatérjek az idézett baloldali fiatalember

írására: legfőbb ideje volt. Egy teljes negyed évszázadon keresztül a baloldal szabta meg Izrael politikáját, elsősorban a Munkapárt, de vele szövetségben szélsőbaloldali pártok is. Nem lehet egyetlen erőnek, bármilyen rokonszenves legyen is, több mint huszontöt éven keresztül büntetlenül kormányoznia. Ideje volt a kormányváltásnak. Mellesleg Beginnek, a jobboldalinak sikerült az, ami a baloldali kormányoknak nem: békét kötni Egyiptommal, méghozzá olyat, amely minden zűrön keresztül mind a mai napig tart.

Ez a könyv azonban nem a fehér galambot élteti. Inkább egy hosszú és részletes öngazolás. Az Irgun Zvi Leumi terrorista akcióinak igazolása abból az időből, mikor Begin állt a szervezet élén. A korábbi Irgun, azaz Trumpeldor, Jabotinsky mint előfutár van jelen, ők a példamutató hősök, de történeteik nem szerepelnek. Az angol gyarmatosítók ellen fegyverrel harcoló Irgun tettei (szerzőnk szerint hőstettei) állnak az elbeszélés középpontjában.

Begin megértéséhez hozzátartozik előtörténete. Kihallgatásai a szovjet börtönökben, s hogy mint angol kémeket nyolcévű – a Gulágon letöltendő – kényszermunkára ítélték. Szerencséjére a Sztálin–Sikorski-megegyezés nyomán mint lengyel állampolgárt soron kívül szabadon engedték. A börtönben és a Gulágon szerzett tapasztalata elegendő volt számára a tisztánlátáshoz s ahhoz is, hogy egy életre meggyűljön a kommunizmust és a kommunistákat.

A történet egyszerre szomorú és humoros. Szomorú, hogy Begin Szovjetunióban szerzett tapasztalatait senki sem hiszi el. Azzal vádolják, hogy fantáziál, s hogy az egészet csak kitalálta. (Hasonlóan a francia írástudókhoz, mint Tony Judt-tól is értesültem.) Komikus pedig azért, mert Begint, aki mást sem tett Palesztinába való megérkezésétől kezdve, mint harcot hirdetett az angolok ellen, angol kémként ítélték el.

Nos, nem ismerem az angol mandátum és Izrael megalakulásának történetét elég jól ahhoz, hogy megalapozott ítéletet mondjak, különösen nem az Altalena-esettel kapcsolatban. Azonban ami a Ben Gurion és Begin közötti konfliktusokat illeti, nem kell tudnom semmit ahhoz, hogy Ben Gurionnak adjak igazat. A történetet elbeszélő Begin szemében minden tárgyalás, kompromisszum, diplomáciai lépés az árulással egyenlő, vagy legalábbis a gyáva meghunyászkodás jele. Szemernyi kétsége nincs afelől, hogy egész Palesztina a zsidóság örökbirtoka. Palesztina két állammá (zsidó állam és arab állam) való felosztásának Ben Gurion által javasolt terve számára annyit jelent, hogy Ben Gurion galádul feladja, eladja, eltárgyalja Erec Izrael nyugati felét. Különben sem akarja megérteni, hogy egy modern államnak csak egy hadserege lehet. Ezt még akkor sem fogadja

el, amikor Ben Gurion már az ideiglenes kormány élén áll. Közli, hogy hajlandó együttműködni a reguláris hadsereggel. Mi az, hogy együttműködni? Minden harcost szívesen fogad az életveszélynek kitett hadsereg, de nem két parancsnokot, kétféle vezetést, két koncepciót.

Ez a Begin kicsit a mai Hamasz-vezetőkre emlékeztet, egy lényeges különbséggel. Begin gyűlöl minden diktatúrát, s csak demokratikus állam modelljében gondolkodik. Az arabok is jól fogják magukat érezni egy zsidó államban, így hiszi, ami nem bizonyít mást, mint hogy csak azt látja, ami az orra előtt lebeg, sem jobbra, sem balra nem tud nézni, mert a szemellenzője megakadályozza ebben.

Begin az Irgun élén felkelést indít Anglia (az angol mandátum) ellen. Ezt a terror eszközzével teszi, önmagát is terroristának nevezi. Csak az írek tekintik Begint igaz patriótának. A Begin vezette Irgunak az írekkel van a legjobb kapcsolata. Persze: ellenségeim ellenségei a legjobb barátaim.

Nem mondanám, hogy a könyvben leírt minden akció egyúttal terrorcselekmény. Van köztük polgári engedetlenség is. Amikor például az angolok megtiltják, hogy a zsidók a Nyugati Falhoz menjenek imádkozni, az Irgun utat nyit a falhoz az imához készülőknek. Az angol rendőri alakulatok elleni támadások terrorcselekmények. Terrorakció, méghozzá annak a legsúlyosabb fajtából a King David Hotel felrobbantása. Begin azt állítja, hogy előre értesítették a hotelt a tervezett támadásról, hogy evakuálhassák az ott lakókat, és hogy értesítették a közelben lévő francia követséget is (akik ki is nyitották a követség ablakait). Az evakuálás nem történt meg, a merénylet sok halálos áldozatot követelt, s ezért az Irgun volt felelős. De az Irgun legcsúfabb bűnének mégsem ezt tartom. Hanem azt, hogy mikor az angolok számos harcosukat kivégezték, teljesen találmokra elfogtak két semmiért sem felelős angol hadnagyot, és „viszonzásul” megölték őket.

Begin (legalábbis ebben a könyvben) meg van győződve arról, hogy elsősorban az ő harcuknak köszönhető Izrael állam megszületése, hogy az ő harcuk győzedelmeskedett. Ez a szerző legnagyobb önbecsapása. Inkább azt a következtetést kellene levonni ebből a könyvből, hogy terrorcselekményekkel az égvilágon semmit sem lehet elérni. Csak az áldozatok számát lehet növelni. Kérdés azonban, hogy ennek ellenére feleslegesek-e? Nem biztos, hogy mindig azok. Többnyire azonban igen.

Mellesleg teszem hozzá, hogy a zsarnokgyilkosság nem terrorcselekmény. Azonban ez sem szokta egy háború sorsát eldönteni. Ha Hitlernek sikerült volna meggyilkolni, az mindent megváltoztatott volna, de a Heydrich elleni sikeres merénylet utáni megtorlás

sok száz ember életét követelte. Hogy felesleges-e egy országot teljesen destabilizálni annyira, hogy az elnyomóknak megérje magukra hagyni, „leszabadítani” őket? Ez nemcsak Irgun-kérdés. Ugyanezt lehetne kérdezni az Algériai Felszabadító Fronttól is, vagy az írek által az angolok ellen elkövetett terrorküldetéséről. Általános válasz erre a kérdésre nem adható, de az a benyomásom, hogy ahol az erőszak és nem a polgári engedetlenség destabilizál egy országot, ahol az országon belüli tárgyalásra kész erők nem erősebbek, mint az erőszak hívei, ott a felszabadítás után sem fog eltűnni a terror uralma. Nos, Ben Gurion nem tűrt meg egy illegális hadsereget, bármennyire önfeláldozó hazafiakból állt is, s ezzel, szerintem, példát mutatott. (Valami hasonló történt Írországból, de erről csak filmekből merített halvány sejtelmek lehetnek.)

Hősiességről beszélek, s igen, az Irgun terroristái valóban hősök voltak. Többnyire életüket is feláldozták az ügyért. Nem szervezték be őket, önként álltak be illegális katonának, pusztán lelkesedésből, még csak nem is gyűlöletből. S nemcsak a halálról, az életéről is volt szó. Illegálisan és nyomorban éltek, sokszor nem tudtak asszonyaikkal, gyerekeikkel találkozni. S ezzel nem túlvilági gyönyöröket akartak maguknak biztosítani, hanem az angol uralomtól való megszabadulást.

Valamikor, évtizedekkel ezelőtt, nagy vitába keveredtem Vajda Misuval a hősiességről. Én védtem, ő ostobaságnak tartotta. Most árnyaltabb a véleményem. Egy jó tett, egyáltalán a jóság esetében nincs következmény-etika. Kant szépen fogalmazott: csak a jóakarattal feltétlenül jó. Ha valami megment egy ártatlan embert a gyilkosaitól, nem számít, hogy ügye győz-e vagy veszít, és az sem, hogy milyen ügyről van szó, hiszen a jóakarattal ragyog, mint egy ékszer. A hősiesség esetében ez nem így van. Nem tehetem zárójelbe, hogy milyen ügy nevében cselekszik valaki hősiiesen, s azt sem, hogy mi a tette következménye. Mucius Scaevola, a nagy római hős ma egyszerűen nevetséges. A Hitler elleni merénylet elkövetőit ma is hősként tiszteljük, mert a zsarnokgyilkosság a hősiesség kitüntetett formája. Aki Ferenc Ferdinándot megölte, nemcsak, hogy nem volt zsarnokgyilkos, hanem tette, ha nem is volt oka, de legalábbis az indokot szolgáltatva a múlt század legvéresebb háborújának megindítására.

Az Irgun hősei a semmiért áldozták fel életüket. Egy célért, mely nélkülük is megvalósult, s talán éppen ellenükre. S nemcsak magukat áldozták fel, hanem elsősorban azokat, akiket megölték. Nem viszem virágot sírjukra.

De hát eddig még nem szóltam az angol gyarmatosítókról. Hallottam cselekedeteikről Indiában és a

zulus országában. Azt is tudtam – Palesztinánál maradván –, hogy minden erejükkel akadályozták, hogy a gázkamrák elől menekülők ki tudjanak kötni a palesztin mandátum partjain. Hogy menekülők százezreit hagyták cserben csak azért, hogy az Oszmán Birodalom felbomlásakor elorozott „mandátumukat”, azaz gyarmatukat megtarthassák. Azért azt mégsem hittem (milyen naiv vagyok), hogy ezek a kulturált angolok úgy osztották a halálbüntetést, mint a cukrot, hogy kegyelmet adni nem nagyon szerettek, s ráadásul botoztattak is. Megértem a megaláztatásban fogant felháborodást, amelyben minden megszállt, gyarmatosított nép osztozott. Azonban mégse legyen „kutyaharapást szőrével”. Becsülöm, hogy az akkor született Zsidó Állam azonnal eltörölte a halálbüntetést.

Tisztelettel térek vissza a fiatal rabbi kritikájához. Még ha mindenben igaza is lenne – ahogyan szintem nincs, akkor sem lehet összehasonlítani a véres terrorcselekmények elkövetése ellenére ki nem végzett, mi több szabadon bocsátott foglyok megmaradt életét néhány ezer illegális helyen épülő lakás engedélyezésével. Az Irgun tagjai legalább életükkel fizettek bűneikért.

Ari Shavit MY PROMISED LAND

(Magyarul is megjelent *Hazám, az ígéret földje* címmel. Nem pontos, de jobb fordítást én sem tudnék kitalálni.)

Ari Shavit a *Háárec* című izraeli lap újságírója. Aki egy kicsit is kiismeri magát az izraeli sajtó világában, ebből azonnal tudni fogja, hogy mit várhat: Izrael történetét szélsőbaloldali szempontból előadva. Megtudjuk, hogy Izrael gyarmatosító, agresszív hatalom, hogy kormányai (különösen a jobboldali kormányai) tönkreteszik az országot, hogy az amerikai imperializmus képviselője (és fordítva), s hogy alapjában minden gonoszságban bűnös, s nem érti meg ellenségei igazát.

Be kell vallanom, hogy élvezem ezt a retorikát, s csodálom is. Saját hazánk, nagyon szeretett hazánk szapulása, ostromozása utóvégre prófétai örökség. Annak idején, a Biblia korában az különböztette meg a hamis prófétát az igaz prófétától, hogy az előbbi dicserőte a királyokat, az ország és a nép állapotát, míg az igaz próféta dörgedelmes szavatokkal kelt ki ellenük.

Ami annak idején a próféták dolga volt, majd a diaszpórában a vicceselők, mára az újságírók feladata lett. A próféta, mondom, szeretett hazáját szapulja. Azért szapulja, mert szereti. (Ady jól értette ezt.) Szapulhatja, mert gyerekei, ahogy maga is, készek meghalni azért a hazáért, amelyet ostromoznak.

Ha egy kívülálló ismétli ugyanezeket az átkokat, akkor nem próféta, hanem szalonzurnaliszta, aki semmiféle felelősséget nem vállal azért, amit mond, csak kéjeleg valamiféle ultrabaloldali „politikai korrektségben”. Ő az, akit nemhogy nem tisztellek, hanem inkább megvetek.

Shalit könyvét olvasva azt (is) kaptam, amit vártam, de annak az ellenkezőjét is. Az izraeli Shalom ahsav (azaz: Békét most!) mozgalom harcosa, a jobboldali kormányok (és a munkapárti kormányok) kritikusa, illetve ellenfele, keservesen megkínlódott könyve végén többek között arra a következtetésre jut, hogy egy bizonyos dologban mélységesen tévedett. A békemozgalomban, összes bajtársával együtt, azt hitte, hogy a béke feltétele nem más, mint hogy Izrael véget vessen a megszállásnak. Mára rájött arra, hogy ez sajnos nincsen így. Ma is azt hiszi, hogy a megszállt területekről Izraelnek ki kell vonulnia, de ezt kizárólag morális szempontból tartja kívánatosnak. Ma már tudja, hogy az arabok számára nem a megszállás, hanem Izrael léte maga elfogadhatatlan, ezért a megszállt területről kivonulás nyomán nem béke jön el, hanem új és új terrorszervezetek nőnek ki a földből.

Ezt nevezi Shavit Izrael tragédiájának. Arab népek tengerében egy kicsiny ország, amelynek kultúrája élesen eltér az őt körülvevő népektől, s amely ideiglenes békés éveit pusztán az őt körülvevő iszlám tenger népei között dúló konfliktusoknak köszönheti.

Ez engem elgondolkoztatott. S nem átalítottam feltenni a kérdést, hogy Izrael „tragédiája” (ha tragédia ez egyáltalán) vajon a modern Izraellel kezdődött-e, hogy volt-e ez valaha is másképpen? Gondoljuk csak el: hol helyezkedett el a bibliai Izrael? Mi vette körül ezt a kis országot? Pontosabban szólva ezt a két kis országot, Izraelt és Júdeát? Egyiptom, Asszíria, Babilónia, majd a Hellén Birodalom és a Római Birodalom. A hozzá hasonló kicsiny, de ellenséges népekről nem is szólva. Mit is írt Jan Assmann a politeista kultúrákról? Hogy bármennyire különböztek is egymástól egyben-másban, isteneik hasonló funkciókat töltöttek be, s így az egyik kultúra egyik istenét könnyű volt egy másik kultúra azonos funkciójú istenével azonosítani. Mindegy, hogy hívják azt, akit imádunk, Aphrodité, Vénusz avagy Ízisz, végül is ugyanazt az istennőt imádjuk. Egyedül ez a kis nép, hatalmas népek tengerétől körülvéve, tisztelt makacsul egyetlen, mi több, névtelen és láthatatlan Istent. Ez bizony még élesebb ellentét, mint a mai az arab népek és Izrael kultúrája között. Gondolom, hogy meg sem kell említenem a diaszpóra majdnem két évezredes történetét, hogy felfedezzük, ez a tragédia (amennyiben valóban az) nem a mai Izrael megkülönböztető sajátága.

Hadd térjek vissza Ari Shavit könyvéhez.

Azt jegyeztem fel magamnak, hogy azt kaptam, amit a *Háárec* újságírójától vártam, s ugyanakkor ennek az ellenkezőjét is. Mert ugyan az újságíró szíve, giccsesen kifejezve, baloldalon dobog, mindenkint, minden szempontot, minden eszmét, gondolatot megért, ha nem is ért egyet velük. Elmesél minden érdekes és megindító történetet, néha két teljesen eltérő elbeszélő szempontjából is.

Biztosan az én elvárásomban, előítéletemben volt a hiba. Európai s elsősorban magyar szemüvegen keresztül ítélem meg ezt a nagyon is európai, de ugyanakkor mégis keleti népet, azt a többnyire nem hagyománytisztelő, de mégis gyökeréig hagyományban élő népet. Ki tudná megérteni máshol azt a Gutman nevű izraeli pionírt, egy kiűrtendő vidék katonai parancsnokát, akinek a száműzetésbe induló arabokról a Biblia jut az eszébe, s azon töpreng, hogy van-e az ő soraikban is egy Jeremiás, aki panaszdalt énekel szenvedéseikről? S hirtelen úgy érzi, hogy csatlakoznia kellene a száműzetésbe indulókhöz, hogy az ő Jeremiásuk legyen. Hol juthat efféle egy katonai parancsnok eszébe, ha nem a Szentföldön?

A könyv Izrael előtörténetét, születését és további sorsát idézi fel majdnem történelmi sorrendben. Mégsem „történelemkönyv”, hanem riportok, interjúk és beszámolók sorozata. Ha tetszik, szubjektív. Saját látásmódja motiválja Shavitnak még a kérdéseit is, hát még az értékeléseit. Így például szerinte a 73-as háborúban Izraelre mért (majdnem) vereség az izraeli szorongás, neurózis forrása.

De ha tetszik, objektív. Megérti, hogy miért jött létre ennek a neurózisnak a hatására a telepés mozgalom. Bár elszánt ellensége a telepítésnek, ha másért nem, morális indokból is, megérti a telepések gondolatait, hiteit, illúzióit. Askenázi zsidó létére együtt tud érezni a szefárdok felháborodásával, s „szekuláris” létére az ultraortodoxok fájalmával. Még a Sász, a keleti származású vallásosokból álló párt megalakulását is megértéssel beszéli el. Megérteni számára nem a megbocsátást jelenti, minthogy egy igazi újságírónak nem lehet megbocsátanivalója, csak megértenivalója.

Be kell vallanom, hogy a könyv olvasása közben többször is elfogott a sárga irigység. Hol állunk mi mindezzel? Mikor lesz nálunk, ezen a jobb sorsra érdemes rónaságon természetesen, hogy egy elkötelezett jobboldali szívesen ül le egy elkötelezett baloldallal egy pohár ital mellett őszintén beszélgetni? S hogy egyikük sem kiált fel: „Jaj, hogy mondhatsz ilyet!” Hogy mindkettő feltételezi, hogy a másikat éppen úgy a haza szeretete vezérli, mint őt magát. S hogyha mégis egymás ellen tüntetnek, az azért van, mert másként értelmezik, hogy mi a teendő.

Persze tudjuk, hogy vannak Izraelben is olyan fanatikusok, akik nem csak önvédelemből nyúlnak az erőszak eszközeihez. Ezeket Shavit elítéli, bár ő sem

tudja mindig pontosan megítélni, mikor kezdődik az önvédelem, s mikor nem az már. De a szenvedőkkel, „a megalázottakkal”, a szegényekkel, a vereséget szenvedőkkel való rokonszenv és szolidaritás végigkíséri ezt a könyvet, akárki is a szenvedő vagy a győztes.

Mesék, mesék, mesék mesék hátán. Minden korszaknak, minden városnak, településnek, minden embernek megvan a saját története. Narancsligetekről, épülő városokról, háborúkról, terrortámadásokról, etnikai tisztogatásról, házakról s azok lakóiról, politikáról s még annyi minden másról szólnak ezek a történetek. Az élet pedig mindig megy tovább, sosem úgy, ahogy eltervezték, új örömmel, sikerekkel és új, előre nem látható megpróbáltatásokkal. Shavit tovább fog írni, s mi tovább fogjuk olvasni krónikáit.

(Utóirat 2014. április. Mivel a könyvet érdekesnek és rokonszenvesnek találtam, dicsértem egyeseknek Izraelben is, de kiderült, hogy ott senki sem szerette. Egyesek, baloldaliak, azért nem, mert Shavit szimpátiával beszél a telepésekről is, és politikailag elhibázottnak tekinti a Békét most! mozgalmat, amelynek aktivistája volt. Mások, Netanjahu hívei, azért nem, mert nagyobb részvétet tanúsít az arabok, mint a zsidók iránt, s mert ma is morálisan jogosultnak tekinti a Békét most! mozgalmat. Bár én sem látom azt a bizonyos morális jogosultságot, de azt, hogy egy újságíró mindenkinek a helyzetébe belehelyezkedik, akiről ír, vagy akitől interjút kér, szakmailag tisztességesnek tartom, s mindezért nem változtatok elismerő véleményemen sem.)

Karl Pfeifer
EINMAL PALÄSTINA UND ZURÜCK
(*Egyszer Palesztina és vissza*)

A könyv egy olyan sorozatban jelent meg Bécsben, amely, mint látom, holokauszt-émlékiratokból áll. Nos, Pfeifer önéletrajza nem tipikus holokauszt-visszaemlékezés, minthogy neki még 1943-ban sikerült egy cionista transzporttal elhagynia Magyarországot, s számos kaland után, de megérkeznie Palesztinába.

A történet gyerekkori emlékekkel kezdődik, egy Baden nevű Bécs környéki városban, amely – legalábbis az én tudatomban – kaszinóiról volt híres. Amikor az úgynevezett íróhajóval, 1956 szeptemberében sikerült – a háború után első ízben – Nyugatra, azaz Bécsbe kirándulnom, az írók egyike (Abody Béla) állítólag Badenben kötött ki a kaszinóban, ott játszott, és egy vagyont nyert. Nos, hogy hogyan tett szert a vagyona valójában, nem tudható, az sem, hogy igazat mondott-e, vagy nagyot füllentett. Azonban igen nagy benyomást tett rám, hogy valaki mérészelte néhány schillingjét egy kaszinóban feltenni,

továbbá sikeresen eltitkolni a vámosok előtt frissen szerzett „nyugati” vagyonát.

Tehát Karl Pfeifer ebben a mesés Badenban született zsidó középpolgári családból. A városka nem volt különösen antiszemita, ami a harmincas évek elején Ausztriában éppen olyan ritkaságszámba ment, mint nálunk. Családja hasonlított az én apai családomhoz. Ez volt a Monarchia öröksége. Az első világháború (amely akkor még nem volt az „első”) után a család egy része Ausztriában maradt, másik része Magyarországon kötött ki. Karl tízéves volt az Anschluss idején, azon a napon, amikor apám értem jött az iskola elé, hogy megtudjam: „A németek elfoglalták Ausztriát”, s hogy rokonaimat többé nem láthatom. A nálam csak egy évvel idősebb Karl viszont ekkor ismerkedett meg istenigazából a rokonaival, mert az Anschluss után, mint olyan sok osztrák zsidó, szüleivel együtt ő is Magyarországra menekült. Nála jóval idősebb fivére ekkor már nem élt a családdal, mert cionista lett, Palesztinába alijázott, s ott az angol rendőrségnél szolgált.

Magyarországra költözve szülei azt akarták, hogy Karl teljesen magyarrá váljon. Debrecenben hamar megtanulta a magyar nyelvet, és egy ideig büszke magyarnak tekintette magát. Amikor egyszer, már zsidó gimnazistaként, antiszemita atrocitás érte, elhatározta, hogy nem akar magyar lenni. Ugyanott, a zsidó fiúgimnáziumban csatlakozott a Hasomér Haccair közösségéhez. Három év múlva belekerült egy Palesztinába induló transzportba. Így tehát sosem tapasztalta meg saját testén és lelkén keresztül a magyar holokausztot.

Amikor itt tartottam az önéletrajz olvasásában, furcsa érzés fogott el. Pontosán ugyanabban az időben jártam a hitközség leánygimnáziumába, amikor Karl a fiúgimnáziumába. Őt érték atrocitások, engem egész idő alatt nem. Én is a zsidó iskola jelvényét hordtam a sapkámon (ILG – Izraelita Leánygimnázium, szemben a fiúk sapkájára tűzött IFG-vel). Ismétlem, engem sosem zsidózt le (akkor) senki. Ezt a különbséget nem tudom mással magyarázni, minthogy a kislányokat még a nácik is békén hagyták mindaddig, amíg nem kellett őket a gettóba, majd a gázkamrába szállítani.

Amikor Pfeifer történetének az Izraelben játszódó részéhez értem, a korábbiaktól eltérően kénytelen voltam elválasztani a tényleges emlékképeket a hozzájuk kapcsolódó korabeli elbeszélésektől és sokkal későbbi gondolatoktól és elbeszélésektől.

Egy tizennégy-tizenöt éves fiúról van szó. Akármennyire koravének voltunk is mind akkoriban, mégiscsak gyerekeknek és kamaszoknak számítottunk. A legautentikusabb emlékfoszlányok bizonyos gyerekek számára az emlékezetes eseményekre vo-

natozó érzések és benyomások. Pfeifer például elmondja, mikor volt nagyon éhes (sokszor), mikor mit evett, és mikor milyen ételtől lett hasmenése vagy rontotta el a gyomrát. Mennyire gyűlölte a narancsszüretet s minden mezőgazdasági munkát, mert ügyetlen volt, lemaradt, rosszul teljesített, mert kinevették. Mennyire magányosnak érezte magát a kibucokban, a közösségekben, amelyekben azonban, mint a legtöbb közösségben, olyannak kellett lennie, mint a többiek, ami neki sosem sikerült igazán. Hogyan tett szert mégis két-három barátra, akikkel fenntartotta a barátságot, amíg lehetett, bárhova kerültek is.

Az önéletrajzíró igen hitelesen idézi fel a szélsőbaloldali Kibbuc Arci-mozgalom ideológiáját. Hogyan elleneztek akkor a zsidó államot, hogyan voksoltak a binacionális állam mellett, amely azután, ahogy ez Pfeifer számára már a hadseregben kiderült, illúzióknak bizonyult. Mulatságos volt olvasnom, hogyan cipeltek izraeli gyerekeket a szovjet filmekre, például a nálunk is bemutatott és kinevetett rettenetes Vidám vásárra, csak hogy ideológiailag megerősítsék őket a szocializmus és a Szovjetunió iránti rajongásukban. Nem igazán csodálom, hogy a Gulágot megjárt Begin nem tudott ez iránt az ideológia iránt egy csepp szimpátiát sem érezni. Ahogy persze azt sem csodálom, hogy ezek a félkommunista fiatalok cseppnyi rokonszenvet nem éreztek az arabokat és angolokat gyűlölő, a Jordán mindkét partján létesítendő Zsidó Állam elkötelezett harcosai iránt. (Azért nevezem őket félkommunistáknak, mert bár ideológiájuk kommunista volt, ügyeiket demokratikusan intézték, s elkötelezték magukat egy demokratikusan megválasztott kormány és a többpártrendszer mellett.)

Pfeifer önként jelentkezett a Palmahba. Ebben az elithadseregben kapta katonai kiképzését. Rosszul eleresztett, rosszul felszerelt, de igen lelkes és elszánt hadsereg volt ez: hívő és nemzeti. S ilyen maradt az egyiptomi hadsereg ellen vívott keserves, de végül is győztes harcban. Nemzeti és szélsőbaloldali egy személyben. Karl sokat tesz kockára, és sokat veszít, elsősorban két közeli barátját. Az egyik, mint írja, helyette halt meg. Nemcsak a holokauszt-túlélőknek van büntüdatuk.

Újra megerősödtem abban a hitemben, hogy ugyanaz sosem ugyanaz két különböző ember szemével nézve. Kardos G. György nemrég olvasott regénye is délen, Beér-Sevában s annak közelében játszódik, ugyanott, ahol Karl Pfeifer emlékiratainak egy fejezete. Mindketten (azaz Kardos G. hőse és Pfeifer) a függetlenségi háború után szerelnék le. Vannak közös tapasztalataik is: Beér-Seva csúf, érdektelen város, a hadseregben nem tisztelik a rangokat, nagy a káosz.

Ismét megerősödött a véleményem, hogy nehéz sorsa van a történészeknek, amikor úgy kell egy kort vagy egy történetet rekonstruálnia, hogy kizárólag személyes visszaemlékezésekre, tanúvallomásokra támaszkodhat. A világnézeti és egyéb elfogultságokat le is számítva, mindenki nemcsak más tapasztalatot értelmez, de mást és másként tapasztal is. És másként is értesül a másutt történtekről.

Hogy visszatérjek az Altalena hajó történetére, mind Kardos G. (hőse), mind Pfeifer hasonlóképpen ítélik meg (2:1 Begin ellenében). Mindketten azt állítják (egyik sem volt ott), hogy a hajó a terroristáknak szállított fegyvert, s a kormánynak joga volt tüzelni rá, mert egy országnak csak egy hadserege lehet. Mint (szélső)baloldaliak, mindketten károsnak, öngyilkos taktikának ítélik az angol megszállók elleni terrortámadásokat, ha az angol gyarmatosítók kivégzési étvágya nekik éppen úgy nincs ínyükre, mint a jobboldaliaknak.

Amiben azonban e két egyaránt baloldali visszaemlékező nem egy vágányon halad, az nem más, mint az arabkérdés. Míg Kardos G. kitüntető rokonszenvvel írja le az arab parasztokat és földesurakat is, addig Pfeifer számára ők veszélyes ellenségek, akik életükre törtek. S ha személy szerint nem is kezdeményezte volna az arab lakosság néhány elfoglalt faluból való kiszorítását, nem tekinti ezt etnikai tisztogatásnak, hanem szükséges önvédelemnek. Az arabkérdésben Pfeifer későbbi ismereteit, illetve felismeréseit is vegyíti személyes tapasztalataival. Például amikor arról beszél, hogy félmillió arab az angol protektorátus idején települt le Palesztinában, ugyanakkor, amikor az angolok felégették és tengerbe süllyedni segítették a zsidó menekültekkel érkező hajókat.

Végül is az angolokat senki sem szerette, sem a baloldali, sem a jobboldali zsidók, sem az arabok (bár őket a zsidók ellen segítették). A háború alatt azonban számtalan palesztinai zsidó jelentkezett önkéntesként az angol hadseregbe, mivel ez volt az egyetlen lehetőségük arra, hogy Hitler ellen harcoljanak. A régi mondás a „perfid Angliáról” ebben az esetben telitalálat.

Miután leszerelt, Pfeifer nem tudott rendes munkát találni. Az ország nagyon szegény volt, sok új bevándorló, nagy munkanélküliség. Pfeifert sok minden taszította, például (ami egy majdnem kommunista esetben furcsa) az, hogy csak akkor kaphatott munkát, ha belépett a szakszervezetbe. Így aztán rokonai rábeszélésére visszaköltözött Európába. Először Svájcba, ahol megrettentek kommunista szónoklataitól, aztán Bécsbe, vissza szülőhazájába.

Hogy mi történt vele ott, hogyan élte meg az oszt-rák új antiszemitizmus felvirágzását, amely egészen

a 80-as évekig tartott, annak elbeszélésével Karl Pfeifer egyelőre adósunk maradt. Legközelebb majd a demokratikus ellenzékét támogató újságíróként találkozzunk vele a kádári Magyarországon. Én csak a rendszerváltozás után ismertem meg mind itthon, mind Bécsben. Önéletrajzának olvasása egy intenzív megismerkedéssel ért fel.

Kardos G. György
A TÖRTÉNET VÉGE

Kardos G. György első palesztinai tárgyú regényét, az Avraham Bogatir hét napját még megjelenésekor olvastam, jól megírtnak és érdekesnek találtam. Egy másik regényét (ha jól emlékszem, lengyelekről szólt egy kórházszerű intézményben, szintúgy Palesztinában [Hová tűntek a katonák? – A szerk.]) azonban untam, ezért ezt a regényírózt sztorizáltam. Most azonban rátaláltam egy könyvére, amely, mint láttam, közvetlenül Izrael megalakulása után, a függetlenségi háború befejezésekor játszódik, mondhatnám, hogy a történet elején. Hadd lássam Begint a „másik oldalról”, gondoltam, s olvasni kezdtem.

Az egyes szám első személyű elbeszélőt (Urit, azaz Gyurit) a regény elején, a függetlenségi háború végén leszerelik, s elindul haza, Gedérába. Az út a Beér-Seva közeli táborból Gedéráig egy napig tart, hol kocsin, hol lovon, hol gyalog. Ez alatt az egy nap alatt Uri visszaidézi múltja számos epizódját, a háború előtt és a háborúban szerzett tapasztalatait. Igen sok emberrel találkozik, beszélget, bepillant ismeretlen világokba. Tartalomban gazdag nap ez számára is, számunkra is, akik mindazt, ami vele egy nap alatt történt egy nap alatt el is tudjuk olvasni.

Nos, olvastam én Kondor Vilmos *Budapest noir*ját is, s persze könnyedén ráismertem Budapestre, pedig 1938 messze esik a mától. olvastam Berlinben játszódó detektívregényt születésem évéből (1929), ez a város azóta rommá vált, majd újraépült. A regényben szereplők átestek a náci hatalomátvételen, egy világháborún, eljutottak a győzelmi mámortól a pusztulás keserűségéig s az újrakezdés bizalmáig, de én mégis ismerem a helyeket, tudom, mifélek ezek a regényben szereplő emberek. Izraelben vagy ötven-szer jártam. Kardos G. György regényéből azonban nem ismerek rá Izraelre. S ez nem Kardos regényének hibája. Igaz, Uri több mint szkepszissel néz erre a fura új államra, jobban érezte magát nélküle. Láttam ebben az időben játszódó filmet is, amelyet az új állammal való rokonszenv ihletett, láttam filmet a jeruzsálemi harcokról, ahol minkét harcoló fél (arab és zsidó) nézőpontját igyekeztek egyenlő erővel vássonra vinni. Azokban sem ismertem rá Izraelre. Itt bizonyára isteni csoda történt.

Amikor először jártam Izraelben, 1978-ban, még éreztem valamit Kardos G. György könyvéből. A repülőtér előtt színes társaság üldögélt egy napsütötte padon. Arabok, zsidók vegyesen, úgy gondoltam, bár megkülönböztetni nem tudtam őket. Lustán heverték, dohányozva és utasokra várva, akikkel megaludtak egy jeruzsálemi vagy egyéb út árán. A hülye többet fizetett. Akkor töltöttünk Ferivel egy felejt-hetetlen éjszakát Afulában, egy olyan „szállóban”, amelynek pontos mására ismertem ebben a regényben. 1978-ban még lehetett az a benyomásom, hogy a híres „Keleten” vagyok, történetesen Ázsiában. A Merhávia kibucban, amelyet meglátogattunk, még mindenki a földeken dolgozott, nagy volt a kollektív érzés, volt önkormányzat, s szerények voltak a szükségletek. Egyetlen autójuk volt, azt egyszer egy hónapban kiigényelhették. Az egyik helyen háborzongatóan baloldali, egy másik helyen szintén háborzongatóan nacionalista szülőkörűség uralkodott. Mindenki, akár szélsőbaloldali, akár szélső nacionalista, egyaránt csóválta a fejét, hogy miért nem Izraelben élünk. Rossz néven vették, valamiféle betegségnek tekintették, amelyből illene végre kigyógyulnunk.

Ma Izrael Ázsia egyetlen Európája, ahol a legjobb a konyha, s legfejlettebb a technológia, ahol sok az illegális emigráns, nőtt az egyenlőtlenség. Elmúltak azok az idők is, amikor egy miniszterelnöknek le kellett mondania, mert felesége nevében egy ötezer dolláros takarékbetéte hevert.

Kardos G. György regényében a hadvezér úgy viselkedik, mint egy rendetlen tini, s úgy bratyizik mindenkivel, mintha tehénpásztor lenne. (Civilben az is!) Nincs hierarchia, mindenki egyenlően mesüge. A mesüge szó fontos, mert néha olyan érzésem támadt, mintha most is Singert olvasnék. Csakhogy a regény nem Lengyelországban játszódik, s a mesügék nem okvetlenül lengyel zsidók. Vannak köztük törökök, angolok, németek, buharaiak, etiópok, jemeniek, marokkóiak, görögök s persze, hogy ne lennének?, vannak magyarok is. Mi több, Uri rátalált, méghozzá a menekülttáborban egy magyar kölcsönkönyvtárra is. A különböző eredetű zsidók nem értik egymás nyelvét, van, aki ladino nyelven énekel, van, aki arabul, van, aki németül vagy jiddisül, kevesen köztük tudnak már héberül is. Meglehetősen bizalmatlanok egymással, hiszen a véletlen (Izrael állam megalakulása) hozott itt össze embereket, akik különben sosem találkoztak volna. Íme, Bábel tornya. S ráadásul különböző „világnézetek” ütköznek meg. Vannak anarchisták, kommunisták, jobboldali terroristák, amit csak akartok. Mindenütt a nagy káosz. A mesügék káosza. Senki sem tudja, mi van, hogy van, néha azt sem, hogy hol van. Persze háborúban

ez nem ritkán fordult elő, amíg a legmodernebb technika a háborút (kivéve a polgárháborút) kozmosszá nem alakította, de a korai Izrael szedett-vedett lelkes hadserege még erősen kézi vezérlésű volt.

Furcsa érzéssel olvastam Uri kérdéseit és válaszait. Szkeptikus, gyakran fölényesen, talán túl fölényesen ironikus válaszainak nagyon pesties az ízük. Ezen jól mulattam, bár néha feszengtem is. Mit keres a Lipótváros vagy akár a Dob utca Gedérában? Úgy látszik, ez nálunk már genetikus.

Minden állam bűnben és erényben születik. A legendák csak az erényeket említik, illetve a bűnöket is az erényekhez sorolják. Egyetlen állam sem alakult a senki földjén. Lásd a magyar honfoglalást. Kardos G. György, a huszadik század liberalizmusának szellemében inkább a bűnöket ábrázolja, mindkét részről, de főleg az izraeliekéről. Jogos, bár ironikus megvetéssel ír azokról szemellenzős ifjakról, akik számolgatják, hogy hány arabot öltek meg. Sajnálatosul beszél a földjükről kiűzött vagy egyszerűen elmenekülő arab földbirtokosokról és napszámosokról, akik egy egész életformát vittek magukkal. Nyugodtabbat, elengedettebbet.

Felkapom kissé a fejemet. Nem mintha nem éreznék együtt a hőisével. Magam is csak egy modern liberális ember vagyok. Még azért emlékszem, hogy gyermekkoromban nagy hősöknek tartottam May Károly indiánjait, akik igen sok skalppal érkeztek vissza táborukba, s nem gondoltam arra, hogy mit éreztek azok, akiket megskalpoltak. Amikor a rómaiak galliai győzelmeiről olvastam, akkor sem jutottak eszembe a szegény elpusztított gallok. Háború az háború. *Vae victis!* – tanultuk latinórán. Nem jó, hogy jaj a legyőzötteknek, de ez a világ rendje. Karthágó földjét behintették sóval. Megváltozott a világ, vagy mi vagyunk képmutatók?

Eközben rájöttem valamire, amit már régebben is sejtettem, hogy a nacionalizmus az elmebaj egyik formája, kétségtelenül egyfajta nagyzási hóbort. Kardos G. leírja például Begin egyik beszédét. Katonáknak szónokolt, könnyes szemmel hallgatták, lelkiesen tapsolták, mire Begin a következőket mondta: „Megtámad minket a Szovjetunió? Legyőzzük a Szovjetuniót! Megtámad bennünket az Egyesült Államok? Legyőzzük az Egyesült Államokat!” (Ajánlom Orbán Viktor figyelmébe.) Kardos G. is említi az Irgun (szintén paranoid) meggyőződését, hogy nekik köszönhető Izrael megalakulása, ő is említi az Altalena hajó esetét is, persze fordítva, mint Begin. Szerinte tényleg az volt az Irgun célja, hogy eltávolítsa az áruló-opportunistá Ben Guriont. Noha ő is oktalanul kegyetlennek és értelmetlennek tartotta az angol gyarmatosítóknak a zsinórban szervezett kivégzésekben való kedvtelését.

Ha sokban nem is, de két dologban mégis ráismerem a mai Izraelre.

Két fiatalember veszekszik, az egyik lekommunizálja a másikat, a másik lefaszírtzza az egyiket. De se baj, utána együtt isszák, ami innivaló akad, s beszélgetnek lányokról, háborúról, a falujukról. Most májusban hasonló vitának voltam tanúja. Utána együtt itták a bort, fagyaltoztak, s velünk együtt békésen és barátságosan filozófiáról beszélgettek.

Ülök a tel-avivi tengerparton, s nézem az embereket. Mondjuk így: a zsidókat. Látom a fajelmélet élő cáfolatát. Az egyik fekete, mint a néger, a másik szőke és kék szemű, a harmadik kínainak tűnik, a negyedik cigányszerű és így tovább. Ez itt a fajok circusza. Csak abban különböznek ezek a fürdőzők a Kardos G. ábrázolta menekülttábor lakóitól, akiknek nem volt módjuk fürödni sem, hogy mind héberül beszélnek, azaz héberül is beszélnek. (Sok orosz szót is hallottam, főleg reggel nyolckor.) A magyar kölcsönkönyvtárban tartottam este előadást. A könyvek nem a földön, hanem a polcokon sorakoztak. De Márai, aki már a menekülttábor kölcsönkönyvtárában is szerepelt, a mostani polcokon is megtalálható. De míg Uri annak idején megfeddte a magyarokat, hogy miért nem héber nyelvű könyveket kölcsönöznek, ma ezt már senki sem teszi.

Már hetven év is történelem.

Ma, február 15-én fejeztem be az önéletrajzi emlékezés filozófiájáról írt könyvem első, hosszabb elméleti részét. Február első 15 napján olyan fanatikusan versenyeztem önmagammal, hogy az olvasónapló folytatását elhanyagoltam. Pedig olvasni olvastam, s nem is akármilyen. Most nagy örömmel térek vissza ehhez a minden heti kedvelt foglalatosságomhoz.

Első olvasmányom nem volt örömteli. Márai Sándor 1949-es naplójának eddig ki nem adott fejezeteit olvasva – amit Kőbányai János tett „kötelezővé” számomra – olyan nagyon elszomorodtam, hogy nemcsak az áprilisi választások esélyeit kezdtem sötét színekben látni, hanem az egész huszadik századi magyar történelmet még reménytelenebbnek, mind eddig.

Márai Sándor
HALLGATNI AKARTAM

Napló ez is, de nem úgy, mint Márai többi, rég ismert naplója. Nem napjainak történéseit írja le, nem is egy-egy tapasztalatát. Ez a napló egyetlenegy hallott beszéd.

Márai a magyar polgárságot temeti, egy elsüllyedt világra emlékszik vissza elmélkedve, gondolkozva, értelmezve, értékelve. Elsirat egy polgári Magyarországot, amely talán sosem létezett, de létezhetett

volna. Elsirat egy polgári életformát, amelyet élt, amelyet kedves szülővárosában, Kassán, az ő ifjúkorában éltek, s itt-ott másutt is, főként Budapesten. Egy elsüllyedt világot idéz vissza, amelyet szeretett, de mely mégis joggal pusztult el.

Senki sem értette meg ezt olyan mélyen, mint ő. Horthy Magyarországa, a magyar zsidóság meggyilkolása, az akkor éppen keletkezőben lévő „ázsiai” kommunista Magyarország együtt végezték el a pusztító munkát. Minden pusztításból fel lehet épülni, de erkölcsi önpusztításból nem. Élőt nem szoktunk elsírni.

Életérzésekkel nem lehet vitatkozni, mert erősebbek minden érvnél. Annál kevésbé tenném, mert Márainak minden szociológiai és politikai kérdésben igazat adok. Azonban azt mégsem hiszem, hogy nem olvasunk többé könyveket, hogy az írók mára (a napló 1949-ben íródott) hiábavalóan, senki számára írnak, ha egyáltalán írnak.

Márai számára a magyar polgárság, a polgári erkölcs temetése 1938-ban kezdődött, s azóta évről évre csak mélyebbre ásták a sírt.

Azon a napon kopogtatott be szerinte a végzet, amikor apám váratlanul értem jött a Szemere utcai iskolába, s kérdésemre, hogy mi történt, azt válaszolta: „A németek bevonultak Ausztriába.” Márai, mint írja, ugyanazon a márciusi napon vesztette el magyar polgári énjét. Semmi szerecsenmosdatás. A magyar polgárság többsége, így vall Márai, akkoriban rokonszenvezett a náci eszméssel. A végzetes fordulatot kevesen észlelik.

Márai magyar patrióta. Családja háromszáz éve költözött Magyarországra. Tüntetőleg megy el német nevét magyarosítani, amikor az éppen nincs divatban. Trianont nemzeti és személyes katasztrófának éli meg. (Ahogy az én apai családom is. Nagymamám, az újvidéki polgári leányiskola tanárnője korai nyugdíjazását kérte, s lányához, az „idegen” Pestre költözött.) Márai szülővárosát vesztette el, a várost, a házat, ahol polgári ősei éltek.

Mikor „visszakaptuk” a felvidék egy részét, Márai visszakapta Kassát. Érzései ellentmondóak voltak. Egyrészt elfogta az öröm, másrészt tudta, hogy ez a Hitlerrel való szövetség megpecsételése, a tragédia kezdete. Ahogy leírja a kormányzó fehér lovon való bevonulását Kassa városában, s az őt kísérő és követő vármegyei urak viselkedését, regénynek is beillene. A bevonuló magyar sereg nem a Kassa magyar-

sága által olyannyira várt Magyarország serege volt. A Csehszlovákiában demokráciához szokott emberek feje felett most megint megjelent az urambátyám, a tegeződő, az alárendeltek lenéző és lekezelő utófeudális világ, az uraskodó, bár nem úri vármegye.

A fogadó ünnepségen, olvassuk, nagy számban képviseltette magát az felvidéki zsidóság, „amely az utolsó húsz esztendőben elhatározó hűséggel tartott ki a magyar kisebbség mellett, és a választásokon, a kultúréletben mindig tüntetően támogatta a magyar érdekeket. Hat év múltán éppen ezeket a felvidéki magyar zsidókat deportálták elsőnek Auschwitzba.” (Nem szeretek idézni, de ezt a mondatot nem akarom elfelejteni.) S már az általuk ünnepelt bevonulás esztendejében, tenném hozzá, megvonták tőlük a magyar állampolgári jogokat. (Nos, ennyit Gábel arkangyalról.) Márait, mint írja, úgy nevelték, hogy a polgárság mindig a szabadságjogokat képviselte. Mi történt? Hova lettek ezek a polgárok?

A várban lakó, kutyáját rendszeresen ott sétáltató Márai gyakran akadt össze Magyarország néhány vezető politikusával is. Tanúja volt pálfordulásaiknak. Bárdossyt Londonban angolszász orientációjú, liberális és művelt úrnak ismerte meg, s megdöbbenéssel látta radikális átváltozását nácibaráttá, aki törvényellenesen, parlamenti felhatalmazás nélkül (sic!) üzent hadat a Szovjetunióknak, majd Angliának és az Egyesült Államoknak is. A magyar vezérkar pedig alkoholtól mámorosan előre ünnepelte a rövid háború diadalmas végét.

Ritkán olvastam ilyen megvesztegethetetlenül tisztességes könyvet. Egy olyan ember könyvét, aki semmit sem tagad meg múltjából, de feljegyez minden illúziót, minden történelmi tévedést, s egyaránt beszél hitről, elkötelezettségről, hagyományszeretetről, ahogy bűnről és szegényről is. Létezik-e manapság ilyen ember?

Polgárok, a szó Márai-féle értelmében, valóban nincsenek immár sem itt, sem másutt. Helyettük van „középosztály”. Másutt legalább voltak, nálunk még csak nem is igen voltak.

Azonban a tömegtársadalomban sem kell a polgári tisztességnek kihálnia. A honpolgári tisztesség átveheti a polgári tisztesség szerepét, ha magatartásformáját nem is. Az Újvilágban sosem volt polgárság a szó európai értelmében, de vannak honpolgáraik. Jó lenne, ha ez nálunk is így lenne. Reménykedni mindig szabad.

